Aspecte ale dinamicii lexicale în limbajul presei Oltenești

Ana-Maria Dudău

Limbajul jurnalistic este descris, în prezent, din perspectiva mai multor direcţii de cercetare şi a unor modele epistemice diferite: în paradigma comunicaţională, pragmatică, semiotică, textual-discursivă, sociolingvistică, a stilisticii funcţionale etc. Diferenţe destul de mari se pot constata între abordările de tip lingvistic, pentru care textul jurnalistic este plasat într-o tipologie discursivă mai largă, şi cele dezvoltate din interiorul profesiei, preponderent aplicative, utilizând masiv analiza de conţinut, descriind practicile discursive şi genurile textuale specifice. Între aceste abordări metodologice şi rezultatele lor nu se stabilesc totdeauna puncte de contact, atât diferenţele cât şi asemănările rămânând implicite.

Limbajul presei înregistrează constant o mulţime de inovaţii şi abateri în raport cu norma reperabile la toate nivelurile limbii: fonetice, în preluarea ironică a unor forme arhaice şi regionale , lexicale, prin inventivitatea derivării, a compunerii prin trunchiere, a împrumuturilor din engleză sau din americană, gramaticale, textuale – prezenţa unor structuri hibride din punctul de vedere al organizării textului care nu respectă trăsăturile fundamentale ale acestuia: coeziunea şi coerenţa. Motivaţiile unor asemenea forme şi structuri sunt multiple: necunoaşterea normelor gramaticale, parodierea vorbirii unor persoane oficiale , crearea unei interacţiuni verbale cu cititorul/ ascultătorul sau privitorul, impunerea unui stil propriu publicaţiei sau emisiunii.

Stil dinamic al limbii sub toate aspectele sale funcţionale, limbajul publicistic reprezintă un domeniu fertil pentru cercetarea lingvistică la toate nivelurile, prezentând o mare deschidere către variantele funcţionale ale limbii şi tinzând spre configurarea unei gramatici discursive proprii, subordonate gramaticii oralului.

Sunt mai bine de 150 de ani care confirmă că presa a fost un necesar şi important mijloc de informare şi educare multilaterală a poporului nostru.

Cărturarii,oamenii de diverse profesii, cu gustul cititului şi iubirea pentru cuvântul scris, au căutat să aducă şi în ţinutul Gorjului publicaţiile de după 1820.Despre unele dintre acestea avem informaţii sigure.

Se ştie , de pildă, că la Tg-Jiu au pătruns şi „Magazin istoric pentru Dacia”, redactat de Nicolae Bălcescu şi August Tr. Laurian şi „ Curierul de ambe sexe”.Revista din urmă , redactată de Ion Eliade Rădulescu, a avut încă din primul an de apariţie şase abonaţi din reşedinţa Gorjului.

Pentru a fi pregătite condiţiile de editare a unor publicaţii locale , la Tg-Jiu, au trebuit să treacă 60 de ani de la apariţia în ţară, în 1820, a primelor reviste şi ziare. S-a întâmplat acest eveniment, după 1880, când, în singurul oraş din Gorj a apărut primul atelier tipografic.

Suntem acum în pragul unui secol de presă a Gorjului şi numărăm 150 de publicaţii apărute în localităţile sale.

„Vulcanul”, este cel dintâi săptămânal din Tg- Jiu, apărut în ianuarie 1882 la Tipografia Naţională Nicu D. Miloşescu. Se pare că tot în acelaşi an apare ziarul politic „ Vocea Gorjului”, din care nu se mai păstrează nici un exemplar.

Alt ziar, „Săteanul”, cu redacţia la Tg- Cărbuneşti, va data între 24 februarie 1883 şi septembrie 1884.

În primăvara anului 1894, după o lipsă de trei ani a vreunui ziar local, intelectualii oraşului se grupează în jurul lui Alexandru Ştefulescu şi Emanoil Pârăeanu, hotărând editarea unei reviste de ştiinţă şi literatură - „Jiul”(15 aprilie 1894- 1 mai 1895.

Începând cu anul 1904 şi până după primul război mondial (1920) apar următoarele publicaţii : „Vocea Jiului”(1904- 1905), „Alegătorul ”(1905), „Bicicleta”(1906), „Respunsul Gorjului”(1906), „Gorjul nou”(1908) , „Zorile”(1909- 1910), „Dreptatea”(1912), „Lupta”(1913), „Buletinul Gorjului”(1917), „Jiul nou”(1919) şi altele.

În cercetările privitoare la structura dialectală a dacoromânei se consideră că vorbirea din Oltenia nu reprezintă un subdialect aparte, ci un grai subordonat subdialectului muntean. Într-adevăr, particularităţile fonetice, morfologice sau lexicale ce formează arii exclusive în Oltenia sunt insuficiente şi de importanţă redusă (cu unele excepţii, ca de exemplu, folosirea perfectului simplu pentru acţiuni recente) pentru ca vorbirea din această regiune să poată fi caracterizată drept cel de-al şaselea subdialect dacoromân. Graiurile limbii române sunt deci în curs de unificare şi cel mai vizibil este acest lucru în materie de vocabular.

În presa gorjenească se păstrează multe elemente străvechi.

Din cele aproape 90 de cuvinte provenite sigur din substratul daco-dacic sau din fondul lexical comun cu albaneza şi cele 40 de cuvinte nesigur autohtone, majoritatea sunt rostite şi de locuitorii satelor de pe cursul superior al râului Jiu.

Din acest vocabular autohton al limbii române, în mare parte comun cu albaneza şi alte limbi balcanice, o parte şi-a schimbat în timp corpul fonetic, dar sensul este acelaşi şi astăzi dacă cumva nu au devenit polisemantice.

Anumite cuvinte, de origine latină, s-au păstrat şi se păstrează ca elemente arhaice regionale cu sensul sau cu forma apropiată de etimonul latin: „căpeţăl ” (prescure < lat. capitellum), „cucui”(deal, movilă < lat. cucullius), „harotine, hoare (păsări de curte < lat.ovaria), „ scamn”(scaun < lat. scamnum). [20,21, 24,25, 27]

Toate cuvintele de mai sus sunt cuvinte vechi, unele dintre ele regăsite mai ales în „Zorile” şi „Vocea Jiului”, fapt ce dovedeşte , în plus, că ne găsim în faţa unei arii conservatoare. De aceea suntem de acord cu Al. Niculescu, care relevă că „latinitatea românei este un infinit şi nesecat izvor de cercetări şi de idei în care fiecare lingvist care studiază istoricul limbii noastre trebuie să-şi încerce condeiul şi inventivitatea întru descoperirea adevărului”.

Există, în presa din Oltenia , destul de multe cuvinte care ne trimit spre etimonuri sârbeşti: „chită ”(buchet < sb. kyta), „a chiti”(a aranja < sb. kititi), „lubeniţă”(pepene verde <sb. lubeniţa),„postavă”< sb. postava, „ mau ”(avânt, putere) (I-a luat mau /piuitu, „I-a luat puterea , forţa, n-a mai putut vorbi) < sb.mah. [21, 22, 25, 27]

În ceea ce priveşte contactul românilor cu sârbii, acesta îşi are începutul nu mai devreme de sec. al XI-lea şi este la fel este valoros pentru limba română, întrucât o categorie importantă de asemenea împrumuturi au pătruns în vocabularul reprezentativ românesc.

Unele cuvinte au etimonuri bulgăreşti pătrunse îndeosebi prin contactele directe între populaţii într-o epocă târzie şi întâlnite pe un teritoriu imediat apropiat de limba bulgară (Muntenia , Dobrogea , Oltenia) în arii mai mult sau mai puţin întinse.

Dănac „flăcău” < bg. Danaku, ponojiie „ sfoară groasă de cânepă” <bg. Ponogi, ulei „stup primitiv”, dar şi „untdelemn” <bg. ulei ş.a.

Textele olteneşti cercetate conţin puţini termeni regionali de origine magiară :„cunie”(bucătărie < magh. konyha), „sobă”(dormitor < magh. szoba), „târnaţ”- prispă < magh.tornacz.[21,25, 27]

Aceste elemente păstrate se datorează probabil şi revărsărilor de populaţie din Ardeal spre Oltenia, după sec. XV-XVI, cuvinte care figurează în textele literare până la Reformă.

Influenţa germană asupra limbii noastre este redusă în comparaţie cu alte influenţe cu care am venit mai mult în contact. Câteva elemente persistă totuşi în vorbirea dialectală: raină „cratiţă” < germ. Rein, rapăn „încărcat de fructe” <sas. Râpeni; nu este vorba de boala de piele la animale rapănă sau la viţa-de-vie, tron „sicriu” < germ. Dialectal Truhen…

Lexicul dialectal în localitate şi zonă , începând cu elementele de substrat, cele de origine latină şi de alte origini, este destul de bogat având şi unele caracteristici proprii.

Unele cuvinte au conservat vechi nuanţe de sens precum jidov(e) „uriaş, om puternic”, lesne „iefin , uşor”, sobă „cameră de dormit”, odaie „camera cea bună”.[19, 22, 27]

În legătură cu pătrunderea cuvintelor noi în vocabularul oamenilor avem de observat unele adaptări fonetice specifice: „cumpanie” companie, „decoraţâie”- decoraţie, „ gardilop”- garderopă„, moloment ”-monument, „ ţâment”- ciment, „prioteasa”- preoteasa.[61, 62]

Ca etimologii populare întâlnim albocalmin „algocalmin”, tamburel „taburet, scaun”, „smaragduri”-smaralduri, „pârte”- pârtie, „adăoga”- adăuga, „odina”- odihna, „fomeia”- femeia, „perceptori”- preceptori, „ălbie”-albie, „holboiaţi”- bolboiaţi, „cartaboşi”- caltaboşi, „ palanţa”- balanţa.[18, 21,22, 27]

Numărul mare de neologisme în graiuri constituie un indice al gradului de pătrundere a limbii standard în mediul rural.

Există o concurenţă între termenii literari, populari şi regionali (dialectali). La nivelul graiului, circulaţia mai mare o au încă termenii regionali.

Termenii noi se alătură celor dialectali formând arii sinonimice. Aceste serii de dublete formate din elemente aparţinând limbii şi graiurilor, atât la generaţiile în vârstă, cât şi la tineret, imprimă vocabularului dialectal o accentuată notă de varietate, de bogăţie şi o coloratură lingvistică specifică.

În procesul de modernizare, internaţionalizare şi relatinizare a vocabularului român, rolul cel mai important îi revine, indiscutabil, influenţei franceze. Influenţa limbii franceze asupra limbii române se manifestă de la sfârşitul sec. al XVII-lea, accentuându-se şi amplificându-se puternic în sec. al XIX-lea şi continuând până în zilele noastre, şi a servit drept centru de iradiere a terminologiilor de specialitate într-o multitudine de domenii. Simţindu-se înrudiţi prin originile istorice, prin modul de a gândi şi de a simţi, românii au văzut în Franţa reperul ideal de revenire în Europa. Un rol esenţial în impunerea influenţei franceze l-au jucat doi factori: a) extralingvistic:

dispariţia vechilor instituţii şi forme de viaţă de sorginte slavo-greco-turcă vizavi de civilizaţia occidentală, de structură esenţial franceză; b) lingvistic: cuvintele şi structurile sintactico-stilistice

franceze le-au înlocuit pe cele slave, greceşti, turceşti etc. datorită noutăţii, modei, prestigiului, bogăţiei, subtilităţii limbii franceze.

Deşi a fost, în general, supraevaluată, influenţa franceză asupra lexicului românesc „a fost cea mai puternică dintre toate influenţele moderne care s-au exercitat asupra limbii române” . Din imensitatea de neologisme împrumutate din franceză, majoritatea s-a menţinut în limbă, aceasta fiind principala dovadă că ele erau, mai mult sau mai puţin, conforme spiritului limbii

noastre şi au fost resimţite ca fiind necesare. O parte redusă din ele însă au fost private de perspectiva generalizării, întrucât n-au corespuns unor cerinţe reale (fie că au avut echivalente perfecte din punctul de vedere semantic, fie că au fost resimţite ca elemente de prisos etc.). De aceea, aceşti termeni nu s-au putut integra, fiind expulzaţi la periferia vocabularului şi au completat cantitativ rezerva vocabularului pasiv.

Pătrunderea cuvintelor noi, a neologismelor a avut loc nu numai în limba comună, ci şi în unităţile dialectale, în graiurile regionale, prin intermediul presei sau a textelor literare O mare parte între elementele noi pătrund în grai o dată cu rostirea literară şi sunt întrebuinţate în acest fel cel puţin de către unii dintre vorbitori, care, de obicei, au un anumit prestigiu în localitate. Unele, însă, sunt de la început adaptate la sistemul fonetic al graiului, iar altele se adaptează parţial. În sfârşit, o parte infimă, nefiind corect înţelese sau fiind asociate cu un alt cuvânt, intră în grai cu o formă stâlcită : (undulez, arănja, atăşa, carcelă, agrală, clanaret, lecramant, doftor). [21, 24, 25, 26]

Pe parcursul evoluţiei sale, limba achiziţionează diverşi termeni din alte limbi. Dar însuşirea noţiunilor culturii moderne prezintă o serie de dificultăţi în ce priveşte integrarea lor totală în registrul altei limbi: adaptarea formală (fonetică şi gramaticală) şi semantică. În ceea ce priveşte adaptarea fonetică, ea reprezintă presiunea sistemului limbii-receptor – prin baza de articulaţie –

asupra sunetelor şi contextelor străine pentru a le apropia de cele rezultate din evoluţia sa istorică. De aceea, unele împrumuturi nu au mult timp formă unică, stabilă. Existenţa acestor fluctuaţii, adică a formelor alternante (variante fonetice) pot avea diverse cauze: pătrunderea unor variante prin filiere (limbi) diferite; presiunea sistemului limbii române care determină adaptarea unor forme prin

analogie cu termenii latini moşteniţi sau cu împrumuturile vechi; adaptarea unor variante care reflectă mai fidel etimonul decât altele.

Din cele menţionate mai sus, putem concluziona că, în rezultatul evoluţiei limbii şi al perfecţionării structurii ei morfematice, o parte din unităţile lexicale derivate ies din circulaţie şi se arhaizează (unele din ele nici nu sunt cunoscute vorbitorilor de azi ai limbii române, iar în cazul altora, vorbitorii evită a le întrebuinţa, deoarece sesizează coloratura lor arhaică).

După cum s-a putut constata, lărgirea sferei semantice şi modificările survenite în accepţiunea unor vocabule româneşti este una din virtuţile limbii, ce-i conferă noi mijloace de expresie. „Precum într-un sanctuar" (M. Eminescu), în limbă „reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte", ocupaţiile, tradiţiile neamului nostru. Cercetarea sensurilor arhaice ale unor componente din frazeologismele româneşti din limba actuală ne permite să relevăm încă o dată cum întreaga viaţă a strămoşilor noştri, credinţa, evenimentele istorice şi-au lăsat amprenta în ea.

Lexicul textelor analizate are un caracter eminamente popular, de aceea a fost folosit şi în Dicţionarul Academiei. Unele cuvinte, cunoscute şi în graiul din regiunile învecinate cu Oltenia, sunt , totuşi, mai frecvente în această arie. Iată o parte din ele : a prepoziţie: soarele a chindie, aba interj. care exprimă mirare, surprindere, an „ anul trecut"(lat. anno) , bia interj. care exprimă afecţiune: Ce vă-i, bia, face, de plângeţi? a crici (a atrage atenţia cu insistenţă), de loc adv. (imediat, îndată), funcie subst. (butoiaş), a (h)udi (a rămâne), a hurui (a dărâma),jeg (murdărie,râp),maichea, machea interj. care exprimă mirare, nedumerire, muică „mumă,bunică",postavă(postăviţă) (albie), prânzu-ăl mare (amiază), stelniţă (ploşniţă) , străfigat (strănut), pe tocmai (pe potrivă), tron (sicriu), o ţâră(o ţârâşică) (puţin), vâi (vai) , a zvidui (a lecui), dârjală (ciomag), gârligi (intrare în bordei), praftoriţă (un fel de uşă), corlată (poliţă îngustă) , zălar (lemn gros), teiele (urzeala rogojinii) , strelice (picătură), zgoandă (glumă), dănănaie (întâmplare), posod (pârghie de lemn), lăptoc (scoc). [18,20, 23, 24, 26, 27]

Studiind limba deci, ne cunoaştem mai bine istoria noastră. Însă, ca şi Marea Piramidă, şi simbolurile, şi miturile, limba română ne transmite aceste informaţii codificate. Pentru a le descifra e nevoie, de cele mai multe ori, de săpături adânci şi studii aprofundate.

BIBLIOGRAFIE

1. Costinescu, M., Georgescu, Dicţionarul limbii române vechi,Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti 1987, 330 p.
2. Coteanu, I. Elemente de dialectologie a limbii române, Bucureşti: Editura Ştiinţifică,
1961, 317 p.
4. Coteanu, I., Bidu-Vrănceanu, A. Limba română contemporană, Vocabularul, Bucureşti:
Editura Didactică şi Pedagogică, 1975, 303 p.
5. Coteanu, I. Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860), Bucureşti,
Editura Academiei, 1981, 245 p.
6. Coteanu, I., Forăscu, N., Bidu-Vrănceanu, A. Limba română contemporană, Vocabularul, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1985, 256 p.
7. Coteanu, I., Sala, M. Etimologia şi limba română, Bucureşti: Editura Academiei, 1987,
160 p.
8. Densusianu, O. Istoria limbii române, Vol. I , Originile, Bucureşti: Editura Ştiinţifică,
1961, 319 p.
9. Diaconescu, P. Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc, Bucureşti:
Editura Academiei, 1970, 301 p.
10. Dimitrescu, Fl. Contribuţii la istoria limbii române vechi, Bucureşti: Editura Didactică şi
Pedagogică, 1973,
11. Hristea, Th. Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1968, 384 p.
12. Sala, M. De la latină la română, Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 1998,164 p.
13. Brâncuş, Grigore, Graiul din Oltenia, în Limba română (L.R.), nr. 3/1962
14. Brâncuş, Grigore, Vocabularul autohton al limbii române, Ed.Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983
15. Gâlcescu, Teodor, Cercetări asupra graiului din Gorj, în Grai şi suflet, V/1931.
16. GDO = Glosar dialectal Oltenia, Bucureşti, Editura Academiei, 1967, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, Nicolae Saramandu şi Magdalena Vulpe.
17.P.Pănoiu- Pancras, Amintiri despre starea culturală din Gorjiu, în „Revista” Jiului, I, nr. 11-12, 9 iunie 1921, p. 45.
18. „Gorjanul”, nr.29 din 7 august 1933.
19. „Zorile”, anul I, nr.7, februarie 1910.
20. „ Rămurele ”, nr.7, 10, 1931.
21. „ Mişcarea culturală”, nr. 24, decembrie 1926.
22. „ Buciumul”, nr. 8, 9, 12, 1925.

23. „Crinul satelor ", nr. 2, februarie 1924; nr. 7, 10, 1923.
24. „ Credinţa ", nr.1, 5, 1931.
25. „ Îndrumarea nouă", nr. 2, 4, 1937.
26. „ Foaie pentru suflet", nr. 5, 8, 193
27. „ Gazeta Gorjului ", nr. 23, 31, 1968; nr. 45, 1969.